

De la Crăciun la Bobotează sau despre timpul plinar al sărbătorii tradiționale în Oltenia

Cornel Bălosu Duncan

Câteva considerații teoretice

Indiferent de timp și de spațiu, *sărbătoarea* este o altfel de trăire în comparație cu realitatea cotidiană. Așa a fost și, se pare, că așa va fi. Ea celebrează propensiunea omului către jocul festiv, către bucurie până la extaz, către o continuă... tinerețe. Din această perspectivă, sărbătorile primitive, tradiționale (folclorice) și chiar cele moderne nu se deosebesc prea mult. Nevoia de a comunica, de a te manifesta alături de semenii, în comunitate și comuniune este, *de facto*, o reconversie spațio-temporală, adică o trecere din starea amorfă a obișnuitului, dacă nu în mister și sacru, cel puțin într-o beatitudine și percepție empatică a lumilor. Ca o concluzie, *festumul* rămâne chiar și azi un sumum de acțiuni, de limbaje, de reprezentări, de trăiri exuberante sau de tăceri, de mirări ontologice (ca și cum am re trăi bucuria de a... ne bucura), de emoții religioase sau de altă natură, de reconfirmare și reîncărcare a unor relații familiale, comunitare, sociale etc. În acest noian de expresii, mai mult sau mai puțin definitorii, sărbătoarea tradițională trebuie plasată *dincoace de sacru și dincolo de profan* (formularea lui Paul Drogeanu în lucrarea *Practica fericirii*, 1985).

În acest complex sărbătoresc, obiceiurile, riturile și toate limbajele lor își găsesc fireasca lor manifestare, dar fără să se confunde cu sărbătoarea care rămâne cadrul general și motivant al pletorei de gesturi și acțiuni. Ea are puterea să atragă, să solidarizeze comunități întregi. Aici, tocmai aici, fiecare om, indiferent de vârstă, de sex, de stare socială, își află rostul și trăiește meandrele sacrului și profanului, eliberându-se prin ludic, prin extaz, chiar prin exces, de platitudinea obișnuințelor.

Crăciunul bogatul

Crăciunul (din lat. *creationem* – creație, zidire) este, în ordinea firească a existenței pământene a Mântuitorului, primul paznic creștin, dar fără să fie la fel de vechi precum *Paștele* sau *Rusaliile*. Fixarea datei de 25 decembrie pentru eveniment se datorează Sfântului Evanghelist Luca (*Luca 2, 1* ș.u.), care ne relatează că *Nașterea Domnului* s-a întâmplat în timpul recensământului lui Cezar Augustus, adică pe 25 decembrie și în anul 754 *ab urbe condita* (de la fondarea Romei). Atestările ulterioare aparțin Sfântului Ioan Gură de Aur, Preafericitului Augustin sau Fericitului Ieronim. Apusenii au prăznuit *Nașterea* în această zi din secolul al III-lea. În Răsărit însă, până spre sfârșitul secolului al IV-lea, *Nașterea Domnului* era serbată în aceeași zi cu *Botezul Domnului*, pe 6 ianuarie. Despărțirea celor două mari prăznuiri a avut loc pentru prima oară în Antiohia, în jurul anului 375. Constantinopolul a serbat *Nașterea Domnului*

separată de *Bobotează* în anul 379.

Trebuie să precizăm că fixarea acestei date se datorează și unui alt fapt important. În întreg Imperiul Roman, cam la aceeași dată, se celebra *Mithra*, zeul Soarelui. În jurul solstițiului de iarnă (22-23 decembrie), numeroșii și înflăcărații adepți ai lui Mithra celebrau tocmai... ziua de naștere a zeului (*Dies Natalis Solis Invicti*). Se pare că, în timp, Biserica Creștină a avut de furcă destul de serios cu vechile culte în încercarea de a le elimina sau, cel puțin, estompa. Oricum, semne ale acestor arhaice culte păgâne, se mai pot „citi” și azi în forme mai mult sau mai puțin obliterate.

Din această perspectivă, culturile populare (tradiționale, folclorice), inclusiv cea autohtonă, sunt, ca expresie, sincretice și au structură de palimpsest. Prin urmare, sub straturile culturale noi, încă mai poți să găsești modelele mai vechi, ca relice doar, și într-o subțiere semantică evidentă.

Crăciunul popular, cel de prin părțile Olteniei, debutează la Ignat (20 decembrie), când sunt tăiați porcii. Fără îndoială, că această acțiune are sens ritualic mai precis, sacrificial, și că aparține unor suprapuneri păgâno-creștine. Altminteri, dincolo de acțiunea propriu-zisă a sacrificării, câteva elemente ne permit lecturarea etnologică. Sângele, sarea și focul, definesc simbolic Ignatul. Ar fi vorba de o îngemănare sinergică a vitalității (*sângele*) cu apotropaicul (*sarea*) și cu purificarea (*focul*). Ungerile sistematice și stropirile cu sânge, ce vizează în special copiii, sunt acțiuni rituale ce ar trebui să aibă drept efect protejarea de malefic, sănătatea și puterea.

Preajunul și Ajunul Crăciunului deschid porțile colindatului în provincie. Se colindă în forme cu nuanțe diferite în toate zonele etnografice ale Olteniei. În nord, cetele de *pițărâi*, formate din copii, încă se mai adună în vatra satului, spre seară; aprind focurile și apoi pornesc *roată*... prin sat. Se merge din casă în casă. Nu au voie să ocolească nicio gospodărie. Colindătorii, băieți și fete, poartă în mână câte o colindă (băț de alun decojit și decorat – prin afumare- cu romburi și spirale) cu care ating toate spațiile de trecere ale gospodăriei: stâlpii porților, ușorii caselor, obiectele din casă, dar și hambarele, grajdurile, cotețele de păsări. Atingerea este una propițiatrică, de atragere a belșugului și a fertilității. Mai scormonesc și în foc cu colinda și au grijă să arunce și o creangă în foc care să protejeze și să purifice gospodăria.

Textul rostit și celelalte acțiuni ritualice complinesc rosturile fertilizatoare și fecundatoare ale obiceiului. Gospodarii primesc emisarii în jurul mesei rituale pe care se află colăcei unși cu *miere* (substanță ce trimite simbolic la idealitate, la paradis, dar și la imortalitate), *sare* (substanță sacră asemănătoare semantic cu mierea), grâu, pește. Colindătorii sunt răsplătiți cu fructe, cu *colindeți* (colăcei), fructe, poate și ceva cârnați sau bani.

ANUL NOU sau despre trecerile temporale

Obiceiurile și ritualurile Anului Nou, sunt la fel de sincretice ca și ale Crăciunului, și poate, chiar mai greu de decodificat din cauza schimbărilor istorice

ale calendarelor. Să ne gândim și la faptul că în cultura tradițională românească avem un calendar agricol, altul pastoral, altul civil și, desigur, unul bisericesc. Până la urmă, țăranii sau oierii percepeau un singur calendar, adică o sinteză funcțională și naturală a celor patru cuprinderi temporale.

Obiceiurile Anului Nou, în toată Oltenia, ținteau obținerea unei eficacități rituale ideale. Iar această desăvârșire se putea atinge doar prin intermediul unor acțiuni complexe, simpatetice. *Plugul mare* și *Plugușorul* sunt astfel de exemple care au fost performate și încă se mai practică în provincie. *Plugul mare* (simbol cu semantică exclusiv masculină) era tras de una sau două perechi de boi și condus de ceata flăcăilor din gospodărie în gospodărie. În curtea gospodăriei (spațiu culturalizat și ritualic), se trăgea o brazdă de-a curmezișul și se aruncau în ea semințe de cereale, de floarea soarelui, de mei etc. Zgomotele de bici și de clopoței purificau mediul. Limbajele verbale (textele poetice), urate cu voce tare de către flăcăi, complineau și augmentau atragerea fecundității lanului și a rodniciei ideale. *Plugușorul* susținut ritual de copii avea aceleași scopuri; funcția lui principală era (este) cea propitiatică. La rândul lor actanții, fie ei copii, tineri sau maturi, erau dăruiti cu produse alimentare, cu băutură și bani, pentru că, doar așa, se poate respecta regula ludensului ritualic. Cu darurile obținute astfel, tinerii purcedeau a doua sau a treia zi de la Anul Nou la organizarea unor baluri, hore sau chefuri cu scop distractiv și, implicit, premarital.

În prima zi a noului an, actanții copii (băieți și fete) mergeau cu *sorcova* făcută din ramuri de pom fructifer, măr în special, din ramuri de brad, împodobite cu lână roșie, cu busuioc, coji de ouă încondeiate, hârtie colorată, beteală sau din flori artificiale și sorcoveau membrii familiei, neamurile și vecinii. Limbajele ritului, gestuale și verbale, vizau sănătatea și vigoarea receptorului.

Datul la grindă este încă și azi un complex simbolic al protejării și creșterii ideale a copilului; în acest ludens ritualic, moașa este actanta preeminentă.

Trecerea la noul an era marcată și de haosul jocurilor de măști: *capra* și *brezaia* sau *urății* satului, șapte, opt flăcăi mascați, îmbrăcați cu haine rupte îmbrăcate pe dos. Sugerarea etnologică a transgresiunii este susținută tocmai de reînnoirea lumii, așa cum apare ea în textele tradiționale, mai ales în colind.

În aceeași ordine, *Jienii*, *Brâncovenii*, *Irozii*, forme de teatru popular, completau jocurile teatrale ale satului. Spectacolele erau performate în fiecare casă, începând de la Crăciun și până în Ajunul Bobotezei. La fel, se întâmpla și cu *Vicleiul* sau *Viflaimul*, jocuri de păpuși, însoțite, de regulă, și de lăutari.

În noaptea trecerii, tinerii se dedau și la *ritualuri divinatorii* privind aflarea ursitului: *numărarea parilor* din gard cu ochii închiși, *lovirea vitelor*, *busuiocul* pus la streășină sau la punte, *boabele de grâu* sau de *porumb* puse pe plită și, mai ales, *vrăjitul* (aflarea ursitului prin intermediul unor obiecte simbolice: inel, pieptene, tăciune, par, pâine etc.).

Boboteaza – *protejarea magică a apei și a mediului*

Numită și *Epifanie* sau *Teofanie*, Boboteaza este și ea una dintre cele mai

vechi sărbători creștine. Este atestată pentru prima dată la Alexandria de către Clement Alexandrinul, dar și de Sfântul Grigorie Taumaturgul (secolul al III-lea).

Marea grijă în satele oltenești în *Ajunul* și în ziua de *Bobotează*, se referea la păstrarea purității spirituale a apei. Suntem încă într-o perioadă solstițială, apele îngheață și dracii sunt mai mulți ca niciodată și, mai mult, își vâra coada unde nu trebuie.

De aceea, pe toată Valea Dunării oltene, în Ajun de Bobotează, se păzesc fântânile. Nu contează gerul. Mai întâi, fântânile sunt înfrumusețate cu ștergare, peschire, scoarțe, cu ramuri de brad, cu busuioc. Apoi se scot afară mesele, grătarele, vedrele de vin și se aprind focurile. Prin urmare, păzitul asiduu nu se poate face fără un chef strașnic. Participă la ritual, cu mic cu mare, toată ulița.

Dimineața, sătenii merg la biserică și aduc acasă *agheasma mare*, substanța tămăduitoare, bună pentru bolile de tot felul, atât la oameni cât și la celelalte viețuitoare din ogradă.

După ce a fost săvârșită slujba la biserică, preotul botează toți caii împodobiți cu zurgălăi și panglici colorate. Apoi, flăcări încalecă și, așa, începe... *încurarea cailor*. Ritualul, conchid specialiștii, este unul tot apotropaic și de purificare. Acum, chiar fug dracii de pe ulițe de frica zgomotelor și a vitezei bidiviilor.

În noaptea de Bobotează, tinerii, pentru că ei sunt cei ce provoacă sărbătorească lumea, vor pleca în... *Iordăniț*.

Și astfel, timpul festiv se stinge ușor, ușor, și se topește în cotidian și în grijile sociale.

Bibliografie selectivă

- Durkheim, Emil, 1995, *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași, Ed. Polirom
- Isambert F.A., *Le sens du sacre*, 1982, Paris
- Caillois, Roger, *Omul și sacrul*, 1997, București, Ed. Univers
- Eliade, Mircea, *Mitul eternei reîntoarceri*, 1990, București, Ed. Științifică
- Baniște, Ene, *Liturgica generală*, 2002, Galați, Ed. Episcopiei Dunării de Jos
- Zugravu, Nelu, *Geneza creștinismului popular al românilor*, 1997, București, Ed. Institutului de Tracologie
- Drogeanu, Paul, *Practica fericirii*, 1985, București, Ed. Minerva
- Olteanu, Antoaneta, *Calendarele poporului român*, 2001, București, Ed. Paideia
- Caraman, Petru, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare*, 1997, București, Ed. Minerva